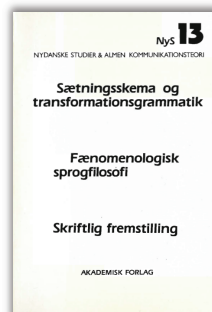

NyS

Titel:	Fænomenologisk sprogfilosofi. En introduktion til Hans Lipps og K.E. Løgstrup
Forfatter:	Mogens Pahuus
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 13. <i>Sætningsskema og transformationsgrammatik.</i> <i>Fænomenologisk sprogfilosofi. Skriftlig fremstilling,</i> 1983, s. 7-35
Udgivet af:	Akademisk Forlag
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Fænomenologisk sprogfilosofi

En introduktion til Hans Lipps og K.E. Løgstrup

Mogens Pahuus

For et par år siden udgav K.E. Løgstrup sine sprogfilosofiske overvejelser under titlen *Vidde og prægnans* (Gyldendal 1978). Så vidt jeg ved, er bogen – ud over i korte anmeldelser – kun blevet diskuteret af fagfilosoffer og ikke af sprogvidenskabens egne folk. Det, mener jeg, er synd, fordi Løgstrups overvejelser er et vigtigt bidrag til den fænomenologiske sprogfilosofi og -teori, som er nok så ukendt herhjemme. Det er på denne baggrund, at jeg vil tillade mig at fremlægge en introduktion til dele af den fænomenologiske sprogfilosofi. Artiklen er formet som en fremstilling af Løgstrups vigtigste inspirationskilde, nemlig Hans Lipps sprogfilosofi – med en fortløbende inddragelse af Løgstrups egne synspunkter i forbindelse med de enkelte problemstillinger hos Hans Lipps. Jeg forsøger samtidig at sætte disse problemstillinger i relation til den herhjemme mere kendte angelsaxiske sprogfilosofiske diskussion – samt lejlighedsvis også til Merleau-Ponty's sprogfilosofi.

Den tyske filosof Hans Lipps, som døde i 1941, er forholdsvis ukendt både i sit hjemland og i udlandet. Måske er han ligeså kendt i Danmark – gennem sin elev K.E. Løgstrup – som i Tyskland. Denne hans manglende indflydelse beklages imidlertid dybt af de få filosoffer, som er fortrolige med hans tænkning. Ludwig Landgrebe giver ham en væsentlig plads i sin *Philosophie der Gegenwart* og taler om, at han »indtil nu har været alt for lidt værdsat«. Otto Friedrich Bollnow placerer ham i sin bibliografi over *Deutsche Existenzphilosophie* som en af den tyske eksistensfilosofis »tre store« (sammen med Heidegger og Jaspers), og siger om hans sprogfilosofi, at der her »foreligger afgørende og frugtbare ansatser, som hidtil ikke er taget op på en behørig måde«.

Lipps' filosofiske indsats ligger inden for filosofisk antropologi (hovedværket er her *Die menschliche Natur* – herefter forkortet M) og logik og sprogfilosofi (hovedværket er her *Untersuchungen zu einer herme-*

neutischen Logik – herefter forkortet U. De fleste af hans øvrige arbejder på dette område er samlet i *Die Verbindlichkeit der Sprache* – herefter forkortet V).

Sprogfilosofiens natur og opgaver

Sprogfilosofiens hovedproblem består ifølge Lipps i at redegøre for, hvad sproget er for mennesket («was dem Menschen die Sprache ist»), eller i at redegøre for hvad det er, der muliggør sprog og tale (U, 74). Disse noget uvante formuleringer kan klargøres gennem en sammenligning med Hjeltslevs opfattelse af sprogvidenskabens opgave. Lipps skrev i 1934 en anmeldelse af Hjeltslevs *Principes de grammaire generale*, hvor han refererer Hjeltslev for den opfattelse, at den almene grammatiks opgave består i en afdækning af de sproglige muligheder overhovedet. Forholdet mellem Lipps og Hjeltslev kan nu siges at være det, at også Lipps søger at afdække en slags dybdestruktur – de sproglige muligheder – men han vil benægte, at det lader sig gøre at fremstille disse grundmuligheder i et abstrakt system, hvilket er Hjeltslevs mål. »Sådanne i et system forudsatte, almene og bestående muligheder er imidlertid ikke de muligheder, som forefindes eller som er taget op (ergriffen) i et bestemt sprog, som det man her kan« (Anmeldelsen, 146). ... »Og en nok så omfattende sammenligning af forskellige sprog formår her kun at give henvisninger til det, som kun kan forstås ud fra talens forfatning som eksistential (Heidegger)« (op.cit., 146). Ligesom mennesket eller eksistensen karakteres af en stadig åbenhed og en stadig overskridelse, således lader formerne for den forståelse og udlægning af verden, som sker i og med sproget og talen, og som eksistensen (også) er, sig ikke sammenfatte i et system.

Det skulle hermed være klart, at Lipps' sprogfilosofi er fænomenologisk og eksistential. Den er helt i overensstemmelse med Heideggers ansatser til en sprogfilosofi i *Sein und Zeit*, omend dens grundlæggende synspunkter er udarbejdet uafhængigt af og til dels før *Sein und Zeit*. Det vil også fremgå, at den har et forbløffende nært slægtskab med Merleau-Pontys sprogfilosofi i *Phenomenologie de la Perception* – omend Merleau-Ponty givetvis aldrig har læst Lipps. Endelig er lighederne med Wittgensteins senere sprogfilosofi slående – (som også bemærket engang af Karl Otto Apel). Grunden til, at det er umagen værd at tage Lipps op, er, at han er fænomenologen par excellence.¹⁾ Han underbygger det fænomenologiske syn på sproget langt mere konkret end det nogetsteds ellers er gjort. Lipps er – som Wittgenstein – så bange for for-

hastede sammenfatninger, at hans skrifter virker ligefrem anti-systematiske. De består ikke af andet end konkrete fænomenologiske analyser. Hver sætning er en afdækning af fænomenerne. Derfor er alt, hvad han har skrevet, fantastisk komprimeret, men også udtømmeligt og bestandigt givende. Hvilket jeg håber det følgende vil dokumentere.

Jeg skal i min introduktion til Lipps' sprogfilosofi systematisere mere, end han selv gør – af pædagogiske grunde. Jeg skal tage udgangspunkt i et bestemt problemkompleks, nemlig spørgsmålet om hvad mening eller betydning er. Denne synsvinkel bringer dernæst en række andre temaer ind i billedet.

Denne artikels temaer

Sammenhængen mellem de temaer, der vil blive taget op i denne artikel, kan kort og foregribende – og måske derfor ikke fuldt forståeligt – skitseres, som følger:

Vi er dels foretagsomme, praktisk handlende væsener, der skaber brugsting, som gennem generationer etablerer omfattende institutioner (som f.eks. et postvæsen med bl.a. postkasser), og vi er dels legemligt – sansemæssige – væsener, som i indtrykket er åbne for den legemlige natur, vi er indfældet i, og hvis sprog derfor rummer en uhyre differentieret artikulering af indtryk, og endelig er vi historisk-medmenneskelige væsener, som tolker hinandens og vor egen måde at tage den bestandigt skiftende situation op på.

Til den menneskelige livsverdens eller livsudfoldelses mangfoldighed svarer forståelsens mangfoldighed. Og til livsudfoldelsens mangfoldighed svarer også de sproglige muligheds mangfoldighed.

Sproget er en del af den menneskelige livsudfoldelse. Sproget er først og fremmest en aktivitet, en handlen, d.v.s. sprog er primært tale, ytringer, samtale, henvendelse etc. Sproget er en behandling af verden og af de interpersonale situationer.

Tale kan for det første være en brugens behandling af ting i verden, eller være knyttet til den brugende behandling. I den udstrækning dette er tilfældet, får sprogets ord karakter af praktiske konceptioner eller greb. Eksempler: stol, taburet, lænestol.

Tale kan for det andet være en artikulering af de indtryk, vi uafledeligt modtager fra verden, de indtryk som er en grundform for erfaring. Vi underkaster bestandigt verden en sansemæssig formning. Eksempler er: tør, kantet. Også de menneskelige og medmenneskelige situationer erfarer vi gennem indtryk, som artikuleres sprogligt. Eksempler: sagt-

modighed.

Tale kan for det tredje være en formning af den fælles situation. Eksempler: skønt og thi.

For at forstå denne generelle påstand om, at vi i talen er handlende – nemlig brugende, artikulerende og situationsudformende – beskæftiget med vor verden, kan det være oplysende at sammenligne tale med gestus og gestikuleren. Vor gestus er også en form for artikulering og udformning af vores situation, omfattende både dens sansemæssige og mellemmenneskelige aspekter. Eksempler: den gebærde hvormed man giver udtryk for ækelhed, og den gestus hvormed man udtrykker stor-sindethed.

Ud fra denne sammenstilling af tale og gebærder/gestus forstår man tonens rolle. Man forstår sammenhængen mellem betydning og lydlig artikulation, og man forstår sammenhængen mellem betydning og opfyldelse af betydning.

Ud fra denne grundopfattelse af sproget som tale, d.v.s. som formning af verden og den fælles situation kan der gives en løsning af problemet om, hvad et ords betydning er.

Ud fra denne grundopfattelse forstås det videre, at sprogets ord har betydningsvidde. Sproglig betydning contra saglig betydning. Betydning contra begreb.

Distinktionen mellem sprogsystem og tale

Grundlæggende for enhver fænomenologisk sprogfilosofi er distinktionen mellem sproget, forstået som et system eller en bestand af ord, og tale forstået som aktivitet. Fænomenologiens genstand er talen. Denne distinktion er relevant også i forbindelse med spørgsmålet om betydningens natur, fordi de to betragtningsmåder på sproget lægger hver sin opfattelse af et ords betydning nær. Man kan ikke sige, at de implicerer forskellige opfattelser af et ords betydning, men snarere at de giver hver sin horisont for spørgsmålet om »betydningens natur«. Tager man sproget som noget, der foreligger i en bestand af ord, – hvilket er den opfattelse Lipps kritiserer – vil man være tilbøjelig til at betragte *oversættelse* fra et sprog til et andet som en operation, der involverer tre størrelser: to udtryk eller ord og én betydning. »At et ord betyder noget eller har en bestemt betydning synes således at ville sige, at en bestemt betydning hører til det, er forbundet således med det, at det at forstå ordet er det samme som: også på sin side at forbinde den til ordet hørende betydning med det« (U.73). Herfra er springet ikke langt til den opfattelse, at et

ords betydning er det samme som det begreb, der er forbundet med ordet. (Det er teorien om, at et ords betydning er lig med et begreb, som Lipps især angriber. Den anden klassiske teori om betydning, nemlig at et ords betydning er det, som der refereres til, nævner han aldrig. Men er der egentlig andre end Wittgenstein i *Tractatus*, der nogensinde har forfægtet denne teori?) Også traditionel logik lægger en lignende opfattelse af betydning nær. For logikken er ord elementer i *udsagn* (Aussagen). Udsagn er sætninger, i hvilke erkendelse foreligger udmøntet og tilgængeliggjort; således som vi kender det fra videnskaberne især. Men det betyder, at udsagnets elementer også må »kunne omsættes sagligt« (U.73), og at de netop har betydning i kraft af at stå for noget. Som sådanne modi significandi er det givne sprogs ord ubestemte og mangelfulde, og det er derfor helt konsekvent, at man i logikkalkylen erstatter dem med systematiske tegn (U.73). Hvad er da mere nærliggende end at opfatte betydningen som det til ordet knyttede begreb? (Bemærk, at Lipps refererer teorien som hævde, at ord har betydning i kraft af at stå for noget, og ikke som hævde, at et ords betydning er det, det står for).

Endelig har mange filosoffer set spørgsmålet om ords betydning i det samme perspektiv. Det gælder fx Duns Scotus, Mill og Husserl.²⁾ I det hele taget gælder det for sprogfilosofien, at den, fordi den har bestemt sit arbejdsfelt som *sprogvidenskabernes* grænseområde eller grundlagsproblematik, har godtaget lingua-opfattelsen af sproget. (Sml. f.x. N. Egmont Christensen: *On the Nature of Meanings*, s.6: Now since for any view, language must be regarded as a system of signs...)

Overfor lingua-opfattelsen (eller på fransk: langue-opfattelsen) af sproget står som sagt opfattelsen af den som tale. Svarende hertil kan man distingvere mellem ordet og det talte ord. Det er Lipps' opfattelse, at skal man forstå betydningens natur, må man undersøge de talte ord. Men hvad skal man egentlig forstå ved *tale*?

Talen og samtalen (Rede und Gespräch) er den uforkortede sprogvirkelighed. Sproget er et middel for talen, for så vidt som denne sker i sproget. (Zunächst ist Sprache Mittel der Rede, sofern diese darin geschieht. U.74). Og sproget er kun *ét* middel, med hvilket man kan sige eller udtrykke noget. (U.72). De intentioner, som tages op og forfølges i tale og samtale kan ikke kun realiseres ved hjælp af *ord*, men også ved hjælp af *tegn* og *gestus*.

Det talte ord hører altid hjemme i en situation; man udtaler sig om noget foreliggende, tiltaler nogen, tager et spørgsmål op etc. (Sml. også M.74). Ud fra alt dette – d.v.s. den ikke-udtalte kontekst – og kun ud

fra dette bliver det klart, hvad man vil sige med de ord, man bruger – eller hvad de talte ord betyder. De talte ord er ikke bærere af en autonom betydning.

Man kan måske mene, at Lipps her sammenblander betydning og mening. Ord betyder, personer mener. Men det er ikke tilfældet. De talte ord er jo ikke ord i betydningen: medlemmer af et vokabular, isolerede ord. Derfor er det, det talte ord *betyder* identisk med, hvad der menes med det, hvad man mener med det.

Det isolerede ord er altid til som en (potentiell) del af »noget sagt«. Tale er altså primær i forhold til isolerede ord. Derfor er også talens (det sagtes) betydning primær i forhold til det isolerede ords betydning. Et helt andet faktum er det, at tale oftest består af mere end et enkelt ord. På den anden side er der naturligvis ikke nogen fast grænse mellem enkelt-ord og flere-ord. Tale kan altså godt bestå af et enkelt ord, men ikke af et isoleret ord. Vigtigt er det blot, at spørgsmålet om betydning stilles ud fra det talte ord eller de talte ord (»das gesprochene Wort« kan hos Lipps også betegne »flere-ord« – Sml. dansk: »det var et sandt ord« – sagt om en bemærkning bestående af flere ord). I det følgende vil vi (for nemheds skyld) for det meste beskæftige os med enkelt-ord, men aldrig i betydningen »isolerede ord«, ord som medlemmer af et vokabular, men derimod som »talte ord«, hvor den sammenhæng, ordet står i, ikke altid expliceres nærmere.

Hvad ligger der i »betydning« og i »betyde«?

Til distinktionen mellem sprog og tale knytter sig en distinktion mellem substantivet »betydning« og verbet »betyde«. Vi så før, at opfattelsen af sproget som et system af tegn eller ord lægger den opfattelse nær, at det, at et ord betyder noget bestemt, vil sige, at der er knyttet *en betydning* til ordet, som passende kan identificeres med det begreb, der er forbundet med ordet. Brugen af substantivet »betydning« indikerer altså, at der er tale om et eller andet, som er knyttet til eller hører sammen med ordet³⁾ Men man kan nu engang ikke – ifølge Lipps – skille betydningen fra ordet, således som man kan skille ordet fra en forestilling eller det til ordet knyttede begreb. Hvis det er rigtigt – og det argumenterer Lipps senere for – vil det være hensigtsmæssigt primært at bruge verbet »betyde«. Det er jo også rigtigt, at vi, når vi forstår ord, ikke forstår »betydninger«, men forstår ord med henblik på, hvad de betyder (Man versteht nicht »Bedeutungen«, sondern Wörter hinsichtlich dessen, in dem, was sie bedeuten«. U.89)

For at få Lipps opfattelse af sproget noget klarere frem vil jeg i det følgende anstille nogle betragtninger, som jeg mener ligger *implicit* i Lipps' synspunkt.

At tale om »talt ord« er at tale om noget, som sker, eller bedre om noget som gøres. (»Talte ord« skal som sagt her omfatte både ytringer og »enkelt-ord«). At ytringer er handlinger, er klart for enhver efter Austins *How to do Things with Words*. Men også det enkelte talte ord, som konstituerer ytringer (og som undertiden kan stå alene) er en handling eller en del-handling. I og med »det talte ord« gøres noget. I forbindelse med noget der gøres, må det altid være meningsfuldt at spørge, hvad der derved udrettes. Og hvis det netop drejer sig om noget, som gøres, og ikke blot sker, må det også altid være meningsfuldt at spørge, hvad der derved søges udrettet eller *intenderes* udrettet. Nu er at tale jo at søge noget udrettet på en helt anden måde, end fysisk indgriben er det. Og dog må der – også for talens vedkommende – være tale om, at situationen, i hvilken der tales, derved forandres. Hvordan sker det? Jo, ved at det talte ord høres, forandres den hørendes situation, forstået som den af den hørende opfattede situation, situationen for den hørende (som altså også kan være den talende selv). At tale er således at søge noget udrettet gennem det at blive hørt.

Men er at spørge efter hvad det talte ord, det sagte betyder ikke netop at spørge efter, hvad der søges udrettet med det sagte? Er dette spørgsmål ikke netop et spørgsmål om, hvad man betyder nogen i og med, at man (ud)taler ordet. (Jvf. udtrykket: han *betydede* ham, at han skulle forholde sig rolig).

De forskellige ting, som siges, betyder jo forskellige ting, d.v.s. i og med udsigelsen af dem søges udrettet vidt forskellige ting. Det filosofiske spørgsmål om betydning må da være, om der kan siges noget *alment* om, hvad der søges udrettet med alle de forskellige ting, som siges. Det mener Lipps, man kan. Eftersom alt sagt kun tager effekt via forståelse, må det, der søges udrettet med noget sagt, i alle tilfælde være det at give nogen noget at forstå. Herefter må spørgsmålet om, hvad et bestemt (talt) ord betyder, forstås som spørgsmålet om, hvad det giver en at erkende eller forstå. Nu kan man naturligvis give nogen noget at erkende for forskellige formåls skyld. Man kan have forskellige hensigter, eller man kan tilsigte forskellige virkninger med det, der siges. Det er (bl.a.) det, vi udtrykker, når vi siger, at forskellige personer kan mene noget forskelligt med det samme ord eller den samme ytring. Der kan således være forskel på, hvad et talt ord betyder (hvad der menes med det) og på den anden side, hvad personen mener med det.

Man kan imidlertid give nogen noget at erkende på mange måder, og det er også en filosofisk opgave at redegøre for, hvilke typer af måder at give nogen noget at erkende på, som findes. Men hermed har vi allerede foregrebet det følgende afsnit.

At der er paralleller til synspunkter i angelsaxisk filosofi vil være indlysende for enhver. Man kan sige, at Oxford-filosofiens slogan »Don't ask for the meaning; ask for the use!« simpelt hen er en opfordring til at beskæftige sig med talen til forskel fra sproget som vokabular. Det selvsamme slogan kunne Lipps sætte som motto for sin hermeneutiske logik. Han kunne i og for sig også godtage Oxford-filosofferens definition af betydning: »Betydningen er (en funktion af) brugen«. Men hans svar er meget mere detaljeret.

Den opfattelse, at et ords betydning er (en funktion af) dets brug, er måske primært et meningskriterium: betingelsen for at et ord kan siges at have betydning er, at det har en brug, en funktion, et job, et hverv, et embede.

Hvis man yderligere vil sige, at brugs-teorien er en teori om betydningers natur, mener jeg, at teorien støder på visse vanskeligheder:

Ethvert ord bruges på mange forskellige måder, og det må være i kraft af noget andet og mere end brugen alene, at man lærer, hvad ordet betyder. (Skakbrikkernes funktioner, som er af en anderledes ukompliceret natur, kan man derimod lære gennem brugen alene). D.v.s. at der må ligge et eller andet til grund for de forskellige anvendelser, i kraft af hvilket det er muligt at lære ordets betydning at kende, uden at man skal have gennemgået alle mulige typer af anvendelser.

Desuden kan man ikke ud fra brugs-teorien forstå sproglige nyskabelser, som jo ikke er noget, der er forbeholdt digtere, men som vi er involveret i hvert øjeblik – om ikke på anden måde, så ved at bruge de kendte ord i nye sammensætninger, hvorigennem deres betydning faktisk nuanceres og modificeres.

At Ryle heller ikke holder sig til *brugen* i sin forklaring af, hvad betydning er, viser hans opposition mod sammenblandingen af *use* og *usage*. Et ords brug er for ham visse fastlagte brug – bestemte jobs – bestemte »ways of operating with an expression«. – Det er vel nok også derfor, han ved siden af »brugs-metaforen« ønsker at opretholde begrebs-terminologien. (Sml. »Ordinary Language« s. 126).

Hvad vil det sige, at ord har betydning?

Vi har allerede givet svaret: At et ord har betydning eller betyder noget

vil sige, at det giver en noget at forstå. Den samme definition dækker i øvrigt også tegn, signaler og gester: hvad de betyder er, hvad de giver en at forstå (U.7). Dette implicerer naturligvis, at der så må redegøres for den forskellige måde, ord og tegn giver en noget at forstå på, og for arten af det, de giver en at forstå.

Men hvad vil det overhovedet sige at give nogen noget at erkende? Udtrykket er en oversættelse af Aristoteles 17a. Lipps er uenig med Trendelenburg i dennes oversættelse af det pågældende sted: »enhver tale tjener til betegnelse« (Jede Rede dient zur Bezeichnung); hvilket jo er en formulering af den teori, at ord har betydning i kraft af at stå for noget. Ifølge Lipps har Aristoteles en meget mere nuanceret opfattelse: enhver tale tjener til at betegne nogen noget – hvor ordet »betegne« også dækker »at befale nogen noget«, hvor »betegne« altså har den brede betydning, som ordet »betyde« også har på dansk (at betyde nogen noget). (U.7-8).

Forskellige ord giver en noget at erkende på forskellig måde. Vi skal først beskæftige os med ord, der giver en noget at erkende ved at henvise til ting, – og derigennem bringe en i forskellige forhold til disse ting, for ord, der henviser til ting, henviser ikke til dem på samme måde.⁴⁾

Saglig betydning og sproglig betydning

Det er de henvisende ord, som har dannet udgangspunkt og illustrationsmateriale for alle klassiske meningsteorier. Som allerede nævnt, opponerer Lipps især mod teorien om, at ord har betydning i kraft af at stå for ting (således at ordets betydning er begrebet om tingen).

Den denotationistiske teori forsøger at yde det faktum retfærdighed, at der er mange ord, der har betydning i kraft af, at de refererer eller henviser til noget. Dette er efter min mening – og efter Lipps' – et faktum. Den denotationistiske teori er blot én – forkert – tolkning af dette faktum.

Den denotationistiske teori har fejlagtigt sluttet, at hvis et henvisende ord har betydning ved at referere, må ordets betydning være *det, der henvises til*, eller begrebet om det, der henvises til. Hvorimod man burde have sluttet, at betydningen da må være *den henvisning, ordet giver*. Den denotationistiske teori har her ladet sig vildlede dels af den opfattelse, at ord må forstås som medlemmer af et vokabular, og dels af substantivformen »betydning«. – Tager man udgangspunkt i »det talte ord« og i *verbet* »betyde« (d.v.s. en slags gøre noget), er der intet mystisk i at sige, at nogle talte ord betyder (eller har betydning) på den måde,

at de henviser til noget.

Man kan henvise til noget på ikke-sproglige måder: man kan pege på noget, holde noget frem, tage en anden i armen og trække ham med hen til noget, man kan se vedholdende i en bestemt retning, nikke i retning af noget etc. Man kan også gøre alt dette – og lade det blive ledsaget af mere eller mindre naturlige udbrud. Og herfra er der kun et lille skridt til den situation, hvor man henviser til noget ved at artikulere et bestemt ord. (Dette prætenderer ikke at være en genetisk beskrivelse af sprogets oprindelse, men er en hierarkisk formet beskrivelse, som skal klarlægge, hvad der ligger i det fænomen, at visse »talte ord« henviser til noget). I alle disse tre situationer, kan man stille spørgsmålet om, hvad manden mener (med det, han gør og (eller) siger). Men i det tredje tilfælde, hvor henvisningen er »standardiseret«, hvor ordet kun kan bruges til at henvise til noget bestemt, er der endvidere tale om, at ordet *betyder* noget. Betydningen er det, *man mener* med ordet, når *man* bruger det.

Man må holde følgende tre spørgsmål ude fra hinanden: 1) Hvad vil det sige, at ord, som henviser til noget, har betydning? Svaret lyder: *At de har betydning vil sige, at de henviser.* 2) *Hvad er et sådant ords betydning?* Svar: Ordets betydning er *den henvisning, det giver.* 3) *Hvad betyder dette ord? Hvad er dette ords betydning?* (og der nævnes et bestemt ord). Svaret kan kun gives ved at gøre det klart, *hvilken henvisning ordet giver.* Og det er ikke det samme som at gøre det klart, *hvad ordet henviser til.* Dette hører naturligvis også med. Men det er ikke det hele. For at forstå ordet (i dets betydning) må man også have forstået, om det er et navn, et udtryk eller en bestemmelse (se s. 25-26), – og man må have forstået, hvordan det, ordet henviser til, fattes i ordet eller konciperes. – I alle fald: ordets betydning er dets henvisning – og ikke det, det henviser til. Det er derfor, Lipps kan tale om, at ordets betydning efterkommes, opfyldes. Thi det er jo, hvad der gælder for henvisninger.

Også et ord som »kentaure« kan bruges til at give en henvisning. Ganske vist findes der ikke noget, som det henviser til, på samme måde som der findes noget, som ordet »stol« henviser til, men det betyder ikke, at det ikke lige så fuldt som ordet »stol« giver en henvisning. Ganske vist forstår man kun denne henvisning, hvis man kender til græsk mytologi, men det gælder alle henvisninger, at de forudsætter et vist »ramme«kendskab.

Eftersom mange ord har betydning ved at henvise til noget, er det, som nævnt, nærliggende at sige, at ord som »tulipan«, »grå« og »blå« har betydning ved at stå for bestemte entiteter, som kan fremføres eller angives (U.90). Men ifølge Lipps har disse ord ikke betydning i kraft af

dette. Ordenes betydningsindhold er ikke udtømt med *den saglige betydning*. De kan ganske vist bruges således, at de udelukkende har en saglig betydning, i hvilke tilfælde de tenderer mod at blive termini (herom senere). Men som de først og fremmest og almindeligst bruges, har de en mere oprindelig *sproglig betydning*, som ikke falder sammen med den saglige betydning. Egentlige *navne* bliver de først, når deres oprindelige betydning er gledet i baggrunden. (... wie die Nomina der Sprachlehre die sachliche Bedeutung tatsächlicher Namen nur dann bekommen, wenn sie ihrer ursprünglichen Bedeutung entglitten sind U.90). Men hvad er da disse ords sproglige betydning? Ja, den viser sig, når man inddrager tilsyneladende mere fjerntliggende eller endog »metaforiske« brug af ordene. Også om afplukkede og efterlavede blomster bruger vi ordet »tulipaner«. Men sådanne ting *hedder* jo ikke tulipaner. Det gør kun bestemte planter betragtet efter deres art (nur die auf ihre Art hin genomme Pflanze *heisst* Tulpen – U.90). D.v.s. at »tulipan« ikke primært og i egentlig forstand er et navn på en bestemt ting. – Også »grå« er ikke primært et navn på en bestemt farve (til forskel fra andre specifikke farver). Jvf. udtrykket: grå hverdag. Eller tænk på ordet »fod«! Mennesker har fødder, men også en lampe har en fod – og et bjerg.

Den saglige betydning er ikke grundbetydningen. Ordene er ikke regionalt fastlagte (U.104). De forskellige anvendelser på de forskellige områder og planer hører alle med til ordets betydning, eller rettere: manifesterer denne.

På dette sted melder der sig naturligt den indvending, at disse ord netop bruges på to måder: i en egentlig betydning, nemlig som betegnelser for bestemte slags ting, og sekundært i såkaldt overført betydning eller metaforisk. Ifølge denne indvending har de nævnte ord simpelthen to eller flere betydninger.

Lipps vil naturligvis ikke benægte, at denne forklaring dækker mange ord, men den har efter hans mening langt mindre anvendelighed end almindeligt antaget. Et af Lipps argumenter er, at det – for mange ord af denne type – overhovedet ikke er til at forstå, hvad det er, som skulle muliggøre den såkaldte overførte anvendelse. Hvis den egentlige betydning af ordet »tør« skulle være »fravær af fugtighed« (f.x. tørt træ), således at ordet skulle være en betegnelse for en bestemt saglig egenskab, er det ikke til at forstå, hvorledes ordet skulle kunne anvendes om en vittighed eller en person, som jo virkelig ikke på nogen måde kan siges at have en sådan bestemt konstaterbar egenskab. Hvilket indikerer, at ordets grundbetydning er en anden. Vi skal senere komme tilbage til,

hvad denne er. Der er iøvrigt mange ord af denne type, f.x. hård, træet, stejl, kantet.

Et andet argument gives i artiklen »Metaphern« i »Die Verbindlichkeit der Sprache«, s. 73-74: For at kendetegne en eller andens dumhed kalder man ham f.x. en kamel. Men at sammenligne ham med en kamel er ikke simpelthen at inddrage noget, der har samme egenskab som manden, nemlig en bestemt slags dumhed. Kameler er på ingen måde dumme. En kamel er ikke »en kamel« på samme måde, som et menneske er det. Det er først den nedsættende karakteristik af et menneske, der skaber den synsvinkel, under hvilken kamelens »blasert-gravitetiske holdning« overhovedet kan opdages eller ses som udtryk for en bestemt slags dumhed. Dumheden viser sig jo ikke simpelthen i denne holdning, som om den i sig selv hørte til den. (Skabelsen af udtrykket »dum som en kamel« må man – i overensstemmelse med dette synspunkt – forestille sig betinget af en sammenstilling – måske i erindringen – af kamelens holdning og bestemte mennesker. Kun sammenstillingen muliggør, at man kan se kamelen under den nævnte synsvinkel. Dette eksempel viser, at ordet »kamel« ikke simpelthen overføres på mennesker – i kraft af en eller anden lighed.⁵⁾

Lipps udvikler iøvrigt ikke, hvori det specifikke for de egentlige metaforer består. Det gør til gengæld Løgstrup i *Vidde og prægnans*. Løgstrups teori er den, at »for at en betydningsudvidelse skal være metaforisk, må den chokere« (s. 78). Løgstrup skriver videre: »Både i ordets betydning, sådan som det foreligger i sprogs-katten – og i den metaforiske brug af det – bringes det forskelligste sammen. Men forskel er der. I den ikke-metaforiske brug af ordet entydiggør talens mening de ords betydning, der indgår i talens sætninger. I talen anvendes ikke en på forhånd fikseret betydning, men i talen fuldbyrdes så meget eller så lidt af ordets betydning, som der i situationen er brug for. Hvad ordet ellers også kan betyde, ses der bort fra. I den metaforiske brug af ordet sættes derimod det forskelligste sammen for at sættes op imod hinanden. Det forskelligste kan ikke blive forskelligt nok. Forskellen urgeres, for at ligheden kan frappe«. (s. 78-79).

De ord, der skal bruges i en metafor, må altså tilhøre to områder, der er fremmede for hinanden. Idet »flad« ikke er bundet til et bestemt område, må det bindes hertil for at kunne danne en metafor som f.eks. »konversationen var flad som et fortov«.

Konklusionen af det foregående må være, at mange ord, som henviser til noget (ord som f.x. tør, grå, fod, etc.) ikke blot har til funktion at betegne noget bestemt med bestemte saglige egenskaber. (I M.71 siges

det endog, at »Was ein Wort »im Grunde« bedeutet, ist *nie sachlich anzugeben*«).⁶⁾

Når man spørger efter, hvad ordet for noget er (»das Wort« für etwas), spørger man netop efter sådanne ord, som ikke bare er betegnelser. Man spørger nemlig da efter det rigtige, det dækkende ord – ikke det rigtige i betydningen »det gængse ord«) (das hierfür gebräuchliche Wort), men i betydningen, det der prægnant udtrykker noget, som uudtrykt ville forblive utydeligt – også for en selv (V. 66-67).

Disse ord betegner altså ikke primært ting med bestemte egenskaber fælles. Har de forskellige ting, ordet bruges om, da slet intet tilfælles? Jo, nok det, – men ikke noget sagligt, snarere noget næsten formalt. For at forstå, hvad Lipps mener hermed, må man gå til konkrete eksempler:

Hvad ordet »spielen« (lege, spille) egentlig betyder, hvad dets grundbetydning er, kan ikke uddestilleres. Det kan ikke forklares (erläutert werden), men kun vækkes gennem eksempler. Kun gennem eksemplets konkretion kan man tvinges i den »retning«, ordet angiver (U.94). Kun ved at gennemløbe de forskellige anvendelser af ordet (dets »Abwandlungen«), viser betydningen sig som en retning, der fastholdes i alle anvendelser, og som opfyldes af det sagligt set mest forskellige: »af ualvorligheden i det at noget »blot er leg«, og af den i »spillerummet« levnedefrihed, samt af det vanskeligt fattelige i det, som blot »spiller ind« her etc.« (V.68 og U.92). Man kunne her udvide Lipps' liste over vendinger, hvori ordet forekommer og medtage f.x. »farvespillet«, »lysets spil«, »kræfternes frie spil«, »ordspil«, »skuespil«. Man har faktisk forsøgt at uddestillere en grundbetydning; f.x. er det foreslået, at der i alle tilfælde er tale om en bevægelse frem og tilbage, som ikke er ledet af og ligesom fastgjort til et bestemt mål. (H.G. Gadamer: *Wahrheit und Methode*, s. 99). Man kunne også mene, at det fælles element er »en vis tilfældighed«. Men ingen af svarene føles vel helt tilfredsstillende. Og er det ikke et indicium for sandheden af Lipps' påstand? Det er for øvrigt netop i forbindelse med dette »Spiel«, at Wittgenstein introducerer sin tanke om familiebegrebet. Jeg mener, at dette begreb (om familiebegreber) lider af den svaghed, at det ikke forklarer, hvorfor en ting hører ind under et familiebegreb og en anden ikke, selv om begge ting har visse egenskaber fælles med andre instanser af familiebegrebet.

Det er ganske interessant, at Lipps ikke blot tager ordet »spielen« op, men også selve tanken om familielighed. Ifølge Wittgenstein ses medlemmerne af en familie at være beslægtede i kraft af de forskellige ligheder, der består mellem medlemmerne – i henseende til skikkelse, ansigts-træk, gang, øjenfarve, temperament, etc. (*Philosophische Untersuchun-*

gen § 66). Ifølge Lipps er det imidlertid ikke *ydre ligheder*, der betinger, at der er *familielighed mellem to ansigter*. Ydre ligheder (eller rettere liggendeheder (Ähnlichkeiten) kan fastslås på samme måde som lighed og forskellighed, nemlig ved en sammenligning af de to ting, der hver for sig allerede er bestemt i deres beskaffenhed (således at den fastslåede lighed intet ændrer ved de egenskaber, de to ting hver for sig har). Men det er først gennem sammenstillingen af de to ansigter, at de bestemmes, at det *væsentlige* i trækkene træder frem. At se to ansigters familielighed er betinget af, at man bliver erindret om det ene gennem det andet, ikke af, at der i forvejen består visse ligheder mellem dem (U.104).

Denne hævvelse af noget fælles for de to ansigter (nemlig i indtrykket af dem) grunder ikke på en ignoreren af Wittgensteins diktum: »Sag nicht: Es muss ihnen etwas gemeinsam sein, sonst hiessen sie nicht »Spiele«, – sondern schau, ob ihnen allen etwas gemeinsam ist« (§ 66). Lipps *ser* faktisk, men ser noget andet end Wittgenstein.

Disse eksempler viser, at sprogets ord tyder verden for os. De ordner verden. Sproget fører verden til os på en bestemt måde. Det sagligt set mest forskellige får ordets ansigt (Gesicht – U.93).

Det er efter min mening Løgstrups vigtigste indsats i *Vidde og prægnans*, at han kan forklare, at det netop må være det eneste forventelige og naturlige, at ordenes sproglige betydning ikke er udtømt med deres saglige betydning. Løgstrups argument er det, at mennesker altid lever i situationer, som er sammensatte og komplekse, i den forstand at der altid er skudt en række forskellige fortrolighedslag sammen. »Vor tilværelse har en høj sammensathed« (s. 73). I og med at vi forholder os til en ting i dens brug, forholder vi os også til andre mennesker (*interpersonalt*), og vi forholder os også f.eks. æstetisk. Dette er grunden til, at de ord, hvormed vi forstår situationen – og handler i den – også får en betydningsvidde, der beror på, at de forskellige fortrolighedslag er skudt sammen. Jeg skal anføre en række af de eksempler, Løgstrup giver: 1. I ordet træ ligger der både en fortrolighed med træets forskel fra og samhörighed med andre planter og en fortrolighed med en natur som sådan. 2. »I ordene give efter og eftergivenhed skydes så disparate fortrolighedslag sammen som fortrolighed med den saglige uoverensstemmelse to personer imellem og fortrolighed med personens motivering eller karakter«. Det sigte, der udgør ordets sproglige betydning, går på tværs af sagligt set forskellige områder, fordi de situationer, i hvilke vi lever vort liv, ikke inddeles efter disse saglige områder. Det er således det fælles i situationen, hvor vi fysisk skal klare noget, hvor vi skal orientere os, og hvor vi åndeligt skal klare noget, der gør, at ordet stærk kan an-

vendes om både muskelkraft, lys og standpunkt (s. 31).

Sprogets ord må altså forstås som begreber, hvormed vi »sigter« virkeligheden – d.v.s. hvorigennem vi ser den, og hvormed vi opdeler den. »Tingene viser sig i lyset af de hensigter og sammenligninger, som er efterladt i sprogets ord« (M.71). Tingene bliver altså erkendt i og gennem sproget, ved at blive *udlagt* af dette. Ordene går forud for tingene; »tingene bliver bragt på ordet« (M.71). Ordene er greb, som kan benyttes til at forstå med. At forstå et ord er at kunne benytte dets greb (U.92). Vi skal senere vende tilbage til, hvad der gør denne udlægning af verden mulig.

Sproget er naturligvis ikke at forstå som et par mennesket medgivne briller, gennem hvilke verden overhovedet først bliver en verden for os. Sproget er skabt af os. *Hvordan* former det da verden? I analytisk filosofi svarer man ved at henvise til vore interesser – og vore biologiske funktioner etc.

Også Lipps besvarer dette spørgsmål ved at henvise til mennesket – og dets natur. Ifølge ham er mennesket princip for tingene: tingene er først til som noget bestemt, i kraft af at mennesket lader dem være noget bestemt. I og med at mennesker tager tingene – situationen, virkeligheden – på bestemte måder, og således giver tingene en bestemt betydning (søgende, spørgende, iagttagende, sig besluttende, handlende), har mennesket også taget – opfattet, forstået – sig selv på bestemte måder.

Sproget er da et udtryk for, *hvordan mennesket har taget sin verden og sig selv op*. I den forstand transcenderer mennesket sig selv. Men sproget – d.v.s. talen og ordene – har også en anden slags transcendens, idet *ordene* nemlig former virkeligheden – gennem »grundbetydninger«. Og denne formning skyldes ikke menneskets frihed eller eksistentialitet (det at tingene begribes ud fra menneskets måder at være til på), men har sit udspring i menneskets sansemæssige legemlige natur (jvf. næste afsnit). Disse to elementer i menneskets natur – dets eksistentialitet og dets legemlige, fornemmende aspekt – er knyttet uløseligt til hinanden. I og med at mennesket fornemmer og modtager indtryk, er det indfældet i verden, er det til sammen med tingene; men netop fordi menneskets fornemmen (sein Empfinden) ikke som dyrenes er fikseret på noget bestemt, kræver den at blive tydeliggjort. Netop derfor vil noget erkendes i det. Derfor er det lagt an på *at blive taget op* – og dermed lagt an på eksistentialitet.⁷⁾ (Sml. M.75 – og Evamaria von Busses efterskrift om Lipps' filosofi i *Die Wirklichkeit des Menschen* 206-219).

Begreber og konceptioner

Vi har hidtil beskæftiget os med ord, som henviser til noget. Angående dem har vi set, at det i alt fald for mange af dem gælder, at de ikke har betydning ved simpelthen at stå for bestemte slags entiteter, ved så at sige at være etiketter på bestemte ting. Ordene har betydning ved at bringe én på bestemte ting, på den måde, at det lader en se noget på bestemt vis. Og den bestemte måde, det lader en se noget på, er en måde, der lader en se sammenhænge, som går på tværs af saglige og praktisk konstaterede sammenhænge. At disse ord har betydning vil sige, at de giver en noget at erkende. Vil det da sige, at de formidler et bestemt begreb; at deres betydning er lig med bestemte begreber? Det benægter Lipps. Men hvordan er da forholdet mellem begreb og betydning? For at udrede dette, må vi først klargøre os begrebernes natur.

Men forinden kan vi – foregribende – pege på følgende forskelle mellem begreber og betydninger: Betydningen har en *bestemthed*, som er en anden end begrebets *bestemthed*. Betydningen har en *vidde eller indifferens*, som er noget andet end *begrebets almenhed*. Viddens af det, som kan artikuleres ved hjælp af et ord, er ikke et *begrebsomfang*. Begrebet *bringer en række ting på en fællesnævner*, mens et ord som »spil« *tvinger det forskellige ind i sin kreds*.

At betydningen har vidde vil ikke sige, at den ikke kan være præcis eller prægnant, det har Løgstrup påvist i *Vidde og prægnans*. Betydningsvidden er netop forudsætningen for, at ordet kan blive prægnant i anvendelsen, idet det jo altid anvendes i en altid ny situation. »Prægnant er ordet i opfyldelsen af talens mening, flertydigt når man tager det som tegn på, hvad der forefindes« – en måde som det jo netop heller ikke skal tages på. Det betyder igen, at dagliglivet ikke lægger nogen erkendelse fast. Alt kan siges på alle sprog (s. 35). Ordets sigte lægger ikke bånd på vor sansning og erfaring.

Endvidere: jeg *forbinder* et begreb med et ord (jeg *har* det, *danner* mig det, eller *overtager* det. Betydningen derimod er noget, gennem eller i hvilket *noget viser sig* for mig. Ord og begreb er ikke knyttet så fast til hinanden, som ord og betydning. *Adskillige ord* kan bruges som *udtryk* for begrebet. (V. 36-37).⁸⁾

Løgstrup påviser i *Vidde og prægnans*, at ordet i sin *gængse betydning* nærmer sig det videnskabelige begreb. Gængs bliver et ords betydning nemlig når man glemmer dets vidde (s. 33). Det betyder imidlertid netop ikke, at ordet bliver mere præcist. Tværtimod det bliver vagt og trivielt, stereotrypt, fordi det i modsætning til det videnskabelige sprog – ikke indgår i et system.

Sproget og talen hører hjemme i det forstående forhold til tingene. Hvor forståelse og opfattelse findes, findes også sprog og tale. Hvordan opnår vi da forståelse? Svaret er: gennem omgang med tingene. D.v.s. ved at »behandle« dem, ved at tage dem på bestemte måder, og en ting behandles faktisk altid på en bestemt måde, begribes som noget bestemt, tillaes som noget bestemt. Sagt på en anden måde: tingene viser sig altid fra en bestemt side, eller vender en bestemt side til (»side« skal ikke opfattes i rumlig, perspektivisk forstand). Hvilken side, tingene viser sig fra, er bestemt af personens måde at tage dem på, hans hensigt (eller hen-syn), den sammenhæng, han tager dem op i, det for hvis skyld han tager dem op, det han vil med dem – er kort sagt bestemt af hans aktiviteter og hele tilværelse. Disse bestemmende forhold kan f.x. determine, at tingen forstås med henblik på det slægtsskab, den har til et eller andet, eller med henblik på det stof, den er lavet af, eller med henblik på dens forhold og relationer til andre ting etc. Sådanne måder at tage, forstå eller begribe ting på er nedlagt i de forskellige ord i sproget – og udgør i al fald en del af deres betydning. Naturligvis drejer det sig om en slags begreber, men da de er af en helt anden natur end begreber, som kan defineres, er det bedre at give dem en særlig betegnelse, nemlig konceptioner. Konceptioner er kunnede greb, ved hjælp af hvilke man fatter noget, og gennem hvilke man selv får fodfæste i situationen. At kende et ords betydning inkluderer således, at man begriber en ting på en bestemt måde, d.v.s. har en bestemt konception om tingen.

Også på en anden måde end den praktiske omgang med tingene opnår vi forståelse af verden. Nemlig i kraft af vor legemlige natur, som udgør en anden form for transcendens end den praktiske omgang. (Sml. slutningen af forrige afsnit). Der må *derfor* skelnes mellem to typer af konceptioner: praktiske og sigtende konceptioner (U.92). (*Mere om denne forskel i næste afsnit*). I overensstemmelse med denne skelnen mellem to typer af konceptioner kan der skelnes mellem to slags refererende ord: 1) ord, som udtrykker *en behandling af noget*, en praktisk begribelse eller fatten af noget, som f.x. »stol«, 'bord', 'klat', 'penge', 'vej'. 2) Ord, hvori nogetfattes på den måde, at det *ses* eller *opleves* på en bestemt måde. Disse ord manifesterer ikke praktiske, men sigtende greb. Eksempler er: 'tør', 'lege', 'sprænge'. Om begge disse typer af ord gælder det, at deres betydning ikke kan fastlægges sagligt, d.v.s. at den henvisning, de giver, ikke er en henvisning til noget sagligt bestemt. I de sigtende ord eller konceptioner begribes endog det sagligt set mest forskellige.

Der findes naturligvis også ord, til hvilke der er knyttet begreber i streng forstand. Sådanne ord kaldes termini. Eksempler er »osmose« og

»influenza« (V.36, U.55). Sådanne begreber er subsumptionsbegreber. De har instanser; d.v.s. bestemte tilfælde falder ind under dem. Oftest kan begrebet defineres, d.v.s. det kan angives, hvilke kendemærker de enkelte instanser må opvise for at kunne siges at være instanser af begrebet. Et begreb som »objekt« kan dog ikke defineres – men må forstås ud fra den filosofiske tradition. Imidlertid kan den enkelte filosofis begreb om objekt defineres, hvilket igen betyder, at der kan foretages en bestemmelse af de ting, der falder ind under begrebet.

Man bestemmer f.x. noget som »et fyrretræ«. Nemlig ved hjælp af kendemærker. En tings egenskaber er ikke i sig selv kendemærker, men de kan få sådannes betydning. Nemlig når de ses som noget, der henviser til træk, som ikke uden videre præsenterer sig. Kendemærker tjener til inddeling af tingene.

I modsætning hertil står konceptionerne. At se noget som »et træ« er at koncipere noget – ikke at bestemme noget efter kendemærker. Ganske vist kan ordet »træ« i morfologien anvendes til at betegne en bestemt dannelse (eine bestimmte Gestalt), men i almindelighed er det i kraft af den ydre fremtrædelse (die äussere Erscheinung), at noget ses som »et træ«. Denne fremtrædelse kan man karakterisere – og den er karakteristisk forskellig for fyrretræer, grantræer etc. – men den er netop *fremtrædelse* derved, at det, som ses som »et træ«, *forekommer mig* på en bestemt måde. (...die aber Erscheinung daraufhin ist, dass als »ein Baum« angesprochen *mir etwas* in bestimmter Weise »vorkommt«). Der er ikke tale om, at noget, der ses som »et træ«, herved forstås som det, det egentlig er, eller om at noget *bestemmes* som værende noget bestemt. »Et træ« er altid noget, som *fremtræder for* nogen som »et træ«. Man kan være uenige om, hvorvidt noget mest passende må betegnes som »et træ« eller »en busk«, og det viser, at der hører en ubestemthed til denne konception. (V.31)

Et andet eksempel: Noget »ses« ikke som »en stol« – til forskel fra »en lænestol« eller »en taburet« i kraft af, at den har andre kendemærker, men efter, hvordan man sidder på den (V.30).

Et tredje eksempel: »et stykke kridt« er ikke en bestemmelse af noget. At se noget som »et stykke« er at behandle noget – og det på en ligegyldig måde, hvor man er ligeglad med dets form og dets formål etc. På samme måde er »en klat« ikke noget, som kan bestemmes. Noget er jo netop »en klat« med henblik på, at det er tilfældigt, uden hensigt er kommet et sted hen (U.57-58).

Man må altså skelne mellem på den ene side en begrebsmæssig, teoretisk (videnskabelig) erkendelse af verden og på den anden side dels den

praktiske erkendelse af situationer, og dels den med sproget givne af-dækning af verden, syn på verden (Weltansicht U.81), et syn, som er forskelligt for de forskellige sprog (og som for øvrigt ikke må forveksles med verdensanskuelse og verdensbillede – U.81-82).⁹⁾

Det blev før sagt, at forståelsen af betydningen af et ord som f.x. »et træ« inkluderer det at have en bestemt konception, d.v.s. en bestemt begribelse af tingen. Men ordets betydning rummer også et andet element end konceptionen. Til ordets betydning hører nemlig også den måde, hvorpå der i ordet henvises til den på bestemt vis (op)fattede ting. Et ord kan henvise til noget ved at være et navn på det, ved at være et udtryk for det eller ved at være en betegnelse for det (og muligvis på endnu flere måder).

Ordet »blå« er f.x. et *navn* på en bestemt farve, eller mere nøjagtigt på en bestemt vis fattet farve. Farven *hedder* blå. Ordet benævner den.

Hvad vil det egentlig i dette tilfælde sige, at farven blå er en på bestemt vis fattet farve? Ja, ifølge Lipps er der i ordet indeholdt en kate-gor-ial anticipation af den pågældende entitet. Noget i verden værende kunne være opfattet på anden vis, end vi gør det, i og med at vi siger, at det er »blåt«. Når en græker i oldtiden sagde om havet, at det er blåt, begreb han denne farve på en anden måde, end vi gør. Han begreb den som noget stofligt bundet. (U.59). Vi derimod ser farver som grund- eller blandingsfarver eller som »Tönungen von blossen Farben«, d.v.s. som rene eller ikke-stofligt bundne farver. Men det betyder ikke, at vore farve-ord er betegnelser for sansefysiologiske data. Der findes ingen »naturlig lighed« mellem f.x. kobberød og karminrød, som skulle kunne afgive en grund for at *subsumere* disse farver under det almene begreb rød. Det er først i kraft af vort begreb eller bedre vor konception om grundfarven rød, at vi bliver i stand til at se disse farver som farver, der ligner hinanden (V.28). – Se også Lipps: *Die Wirklichkeit des Menschen*, s. 44).

Et ord som »brunrødt« derimod benævner ikke nogen farve. Ordet er et sammensat *udtryk*, ved hjælp af hvilket man forsøger at beskrive eller omskrive noget, som netop ikke har noget navn.

Og et ord som »mauve« er hverken et navn eller et udtryk i disse præcise betydninger. Det er et ord, man har *valgt* som *betegnelse* for en bestemt modefarve. (Se også U.107).

Ligesom Lipps skelner Løgstrup i *Vidde* og *prægnans* mellem praktiske og sigtende konceptioner. Men Løgstrup drager også en anden skelnen, som mangler hos Lipps, nemlig ord for naturfænomener på den ene side (ord med designata) og ord for historiske fænomener (ord uden de-

signata). Ord for naturfænomener baserer sig på iagttagelse og kan derfor bruges på en sådan måde, at de bliver til næsten blotte og bare tegn, altså får en betegnende funktion, hvorfor de også kan løses ud fra udsagnets helhedsmening. Ord for historiske fænomener – dvs. ord for, hvad personer oplever, gør, kommer ud for etc. (altså ikke bare psykologiske ord) baserer sig altid på en tolkning eller en tydning. »Disse ord må være udgået fra udsagnenes meningsintentioner, og der hører de hjemme. Fra dem kan de ikke løses ud, sådan som ord kan, der har deres designata« (s. 58).

På den anden side må man heller ikke tro, at disse ord er skarpt adskilte. Ordenes betydningsvidde indebærer ofte, at sansning og historicitet bringes sammen. »Der findes intet sansbart, der ikke har sindsejendommelighed« og »Hvad som helst, der går for sig i menneskets historiske og interpersonelle tilværelse, er indfældet i legemligheden og sansbarheden« (s. 67). Et eksempel er ordet grå. En farve kan være grå, men også hverdagen kan være grå. Den ensformige hverdag (et historisk fænomen) stemmer sindet på samme måde som den grå farve. Ja, det kan endog forholde sig sådan, at ord, som er anskuelige, slet ikke kan bruges om det anskuelige, men kun om det indtryk noget gør på én, gør på os. Det gælder ord som »træet«, »vegetere«, »ubøjelig«, »dyrisk« (s. 91). Her refererer Løgstrup eksempler fra Lipps. Det er da også historiens inkorporation i sansbarheden, der forklarer anskuelseskraften i ord, der ikke har designata at pege på (s. 119). Det, der går for sig i rummet, er trods dets variation ikke så varierende, som hvad der sker i tiden. (Løgstrup nævner som eksempel »herre« og »tjener«, mellem hvilke forholdet personalt set kan være varieret i det uendelige, »men på det sansbare job er der ingen forskel. Trække herren i bukserne skal tjeneren alle vegne« (s. 123). »Var hvad der er til og går for sig i rummet så varierende som hvad der sker i tiden, så ville ordene for historicitetens fænomener ikke kunne have den anskuelseskraft som de nu har« (s. 122).

Sprog og legemlighed

En hel del af, hvad der i det foregående er blevet sagt om betydningen af ord, som henviser til noget, kan – med ord hentet hos Lipps – sammenfattes således: gennem ordet bliver man bragt i et virkeligt forhold til det, som det (ordet) efter den gængse opfattelse blot skulle betegne. (U.106-107).

Lad os på dette sted vende tilbage til spørgsmålet om den sproglige (modsat den rent saglige) betydning, i kraft af hvilket ordet bringer en

i et virkeligt forhold til tingen. Man kan spørge om det, der udtrykkes i ordet, slet ikke er empirisk tilgængeligt, når det benægtes, at det drejer sig om noget sagligt, noget objektivt konstaterbart (sml. eksemplerne med »tør« og »spielen«).¹⁰⁾ Bruger vi ordet »spielen« på det sagligt set mest forskellige i kraft af en væsensintuition, med hvilken vi opdager noget identisk i det forskellige? Fænomenologer taler jo ofte om Wesenschau; mener Lipps da, at dette er et eksempel på denne skuende evnes anvendelse?

Hertil er der for det første at sige, at Lipps aldrig taler om Wesenschau. Intetsteds taler han om oversanselige erkendelsesmåder ved siden af erfaringen. Men han mener nok, at det empiristiske erfaringsbegreb er for snævert. Lad mig skitsere hans synspunkt.

At ord har grundbetydning (eller i det mindste en stor del af dem) er betinget af, at mennesket også har en sansemæssig, fornemmende natur, at det er noget levende. Mennesket står – qua levende – i en umiddelbar forbindelse med verden, idet det »modtager« indtryk fra den.

At få det indtryk at – er grundformen for vor erfaring af verden, hvilket viser sig i, at vi forstår andre former for kontakt med verden i denne erfarings billede. F.x. siger vi – stillet over for bestemte kendsgerninger – »dass wir uns den Eindruck nicht erwehren können dass« (at vi ikke kan frigøre os fra det indtryk, at...) (U.99).

For nu at gå tilbage til ordet »tør«. Hvad er dets grundbetydning? Anvender vi ordet »tør«, er der primært tale om, at et indtryk artikuleres. Når en person kaldes »tør«, siges han ikke at have en bestemt egenskab. Vi siger jo netop også, at han *virker* tør. Ganske vist er det et bestemt indtryk, vi har af ham, men det er ikke et i sig selv på en eller anden vis kvalificeret indtryk som f.x. indtrykket eller fornemmelsen af rosernes duft eller træets hårdhed. En persons tørhed eller hårdhed kan man ikke placere på ham, den inhærerer ikke i ham som andre egenskaber (omend visse træk hos ham er relevante for indtrykket af tørhed). Intet opfattes sagligt som tørhed. Ordet karakteriserer et indtryk; dette *fattes* i ordet.

Indtryk kan artikuleres på flere måder: Et indtryk kan blive taget op i en tanke. Der sker da en fortætning, en tydeliggørelse af indtrykket. Det kan også siges at vække et syn. – Og endelig kan det *selv* blive tilspidset, blive fattet som indtryk af f.x. hårdhed eller læderagtighed (ledern).

Som nævnt kan de forskelligste ting give det samme indtryk. Kun ved at se på alt, hvad der på hver sin vis er tørt; får man fat på dette indtryk i dets renhed. Og læder er ikke det, der bedst giver indtryk af læder-

agtighed. Dette indtryk får man først fra noget andet (et foredrag f.x.), og man tager da sin tilflugt til læder for at karakterisere indtrykket.

Et indtryk er altid et indtryk af og minder derfor altid om noget, vækker noget i én. Hvilket ikke blot betyder, at det lader mig tænke på noget andet, men at det vækker noget, som herved først bliver opdaget, afdækket (entdeckt). Indtryk dannes ikke ved abstraktion og analyse, men tydeliggøres gennem de ting, man bliver mindet om.

I dette at det forskelligste virker på samme måde på mennesket, viser menneskets enhedsmæssige natur sig (seine einheitliche Natur, seine ungeteilte Lebendigkeit). I artikulationen af indtryk står mennesket i et forhold til tingene, i hvilket verden i sin helhed og bredde tages op. F.x. når man taler om, »dass von einem Menschen alles abgeleitet« (at alt glider et menneske af hænde). Således sættes da det sagligt set mest forskellige i forhold til hinanden. Sproget er altid billedligt. Intet bliver stående alene. Sprogets ord er udtryk for de gyldige kærner i de mangfoldige og mangeartede fænomener.

Netop fordi ords betydninger er neutrale i den forstand, at de i alt fald ikke primært betegner noget bestemt, kan sproget være et middel til at artikulere tanker. Når man søger efter det rigtige ord, er det ikke for at kunne betegne noget entydigt, men for at kunne tydeliggøre noget for sig selv.

Disse noget abstrakte bestemmelser kan klargøres ved hjælp af en sammenligning af ord med gebærder.

Som allerede nævnt synes Lipps at anse indtrykket for den mest oprindelige erfaring. Det betyder igen, at alt sprog – alle ord – har en vis tilknytning til indtryk. Ud fra dette perspektiv kan sproget ses som en formning og artikulation af, hvad der *bevæger en*. Verden og tingene er kun til for mennesker, for så vidt de angår det i dets legemlighed, d.v.s. at det bevæges. At erfare er at bevæges. Det, der betinger, at der kan findes sådan noget som sprog, er menneskets evne til at gestalte, forme, artikulere det, som bevæger det. En formning af hvad der bevæger en, foreligger også i gebærden. Således kan en sammenligning mellem ord og gebærder være oplysende.

Om gebærden gælder det, at den er udtryk for en holdning eller affekt (d.v.s. en bevægethed af tingene). På samme måde som f.x. ordet »tør« er udtryk for den bevægethed, et indtryk er.

Og parallelliteten går langt videre. På samme måde som ordet manifesterer et indtryk, der går på de sagligt set mest forskellige ting, manifesterer også gebærden en holdning, som går på de sagligt set mest forskellige situationer og hertil knyttede følelser.

En gebærde som latter (gebærde er her taget i ordets videste betydning) kan forekomme i de forskellige situationer, nemlig hvor man er ualvorlig, fortvivlet eller forlegen. De forskellige følelser kan altså forbinde sig med denne holdning og dens udtryk.¹¹⁾

At en gebærde er en formning af, hvad der bevæger en, er vel evident. Men hvordan kan et ord være en formning af noget. Jo, det er det, for så vidt det artikuleres. Hvad jeg er grebet af, hvad der bevæger mig, kan ikke blot legemliggøres, men også lydliggøres – i ordet. Et mellemtrin foreligger i f.x. et suk som »oh«, for så vidt som åndedraget her står under tryk og spænding, d.v.s. udgør en lydgebærde.

Men gebærden rækker altså helt ind i sproget – i ordene, nemlig i deres artikulation, i deres lydlige ansigt, klanglige fysiognomi eller indre dynamik.

Men hvis ordet er en formning af, hvad der bevæger mig, må der være en forbindelse mellem ordets artikulation og dets betydning, thi et ords betydning er netop, hvad det giver at erkende, og det er jo (eller kan være), hvad der bevæger mig. Denne forbindelse er da også et faktum ifølge Lipps.¹²⁾

Hvad et ord betyder aftegner sig faktisk (ofte) i den måde, det lyder på (dets Lautung). Dette er i alt fald tydeligt i de eksempler, Lipps fremfører. I ordet »still« (stille) hører man den åndeløse lytten (das anhaltend Gespannte von »still«, dies atemlos Lauschende worin sich nichts rührt); i ordet »Ruhe« (»ro« er måske ikke helt så godt) fornemmes en afspænding, der breder sig ud som tavshed (die Entspannung, die in der »Ruhe« erreicht ist, die sich als Schweigen ausbreitet) (U.110). Digtere er klare over dette forhold. Jvf. Goethes lille digt: Über allen Gipfeln is Ruh'... Det er værd at bemærke, at disse ord ikke er blot og bar lydefterlignende, som f.x. det tyske ord for gøg »der Kuck-kuck«. (Af danske kan nævnes bump, brag, vibe, krage, etc.) Ordene er ikke simpelthen gengivelser af lyde. Det er helt klart, at det tværtimod er et indtryk, der er blevet omdannet til noget sansemæssigt.

Man kan endog sige, at det kun er i kraft af ordets specifikke lydlige artikulation, at det indtryk, som ordet »still« udtrykker, bliver gjort entydigt¹³⁾. Først i og med artikulationen får indtrykket karakter og præg – på ganske samme måde, som affekten først i gebærden bliver entydig og bliver lagt fast.

Forvandlingen fra indtryk til ord er en omdannelse, hvor indtrykket og den lydlige artikulation karakteriseres af den selvsamme dynamik, men manifesteret i forskellig materie. Dette er forudsætningen for, at den måde et ord lyder på og dets betydning kan høre sammen (U.110).

Imidlertid er det ikke altid let at se eller rettere høre den sammenhæng mellem lyd og betydning. Oftest overhøres den, for så vidt som man blot er indstillet på at forstå, hvad der bliver sagt, d.v.s. for så vidt man er sagligt interesseret, og alene rettet mod det der siges noget om. Men jeg mener, at Lipps har ret i, at vi ofte kan høre denne sammenhæng. Han nævner selv eksemplerne, still, hart, lau (U.109), Ruhe (U.110), setzen, stellen (m.s. 73). – På dansk har man i alt fald følgende (foruden de af Lipps på tysk nævnte): glat, rund, kant, mild, væde, ile, haste, nyde, male og mange, mange flere. (Sml. også Vilhelm Grønbechs eksempler i 'Sprogets musik').

På nuværende stade er vi i stand til at klargøre udgangstesens yderligere. Det blev sagt, at det talte ords betydning er det, som det giver en at erkende. Nu kan vi se, hvordan ordet bliver i stand dertil. Det bliver det ved, at ordet artikulerer noget, fatter noget, hvilket dermed kommer til »at ligge i det«. *Helt præcist er det ikke tingene, som artikuleres i ordene, men tingene som opfattet af mennesker, d.v.s. hvad der bevæger mig, tingene for så vidt de er indoptaget i min legemlighed.*

Den sprogenes forskellige formning af verden-for-os, der her er tale om, består ikke blot i en forskellig klassifikation (sml. N. Egmont Christensen: *On the Nature of Meanings*, s. 185-87). Der er nemlig ikke blot tale om, at grænserne for begreberne er forskellige, men om at det, der i de forskellige sprog tvinges ind i én betydnings kreds, varierer (sml. U.95).

Andetsteds siges det, at et sprog er et bestemt sprog i den forstand, at det former verden, fatter tingene på et bestemt plan og i en bestemt retning (U.82). Og disse planer og retninger er forskellige for de forskellige sprog. Sml. f.x. »einem Gedanken Raum geben« og »give way to a thought« (M.72 – se vedlagte oversættelse). Vi har allerede nævnt et andet eksempel, nemlig farveordene. Sml. også forskellen mellem dyr (Tiger) og bête. De heraf »afledte« ord »dyrisk« og »bête« = »dum«, viser, at dyrets afstand fra mennesket på dansk og tysk findes i det dumpt-driftsmæssige (im Dumpf-Triebhaften), mens det på fransk findes i det fornuftsløse, uforstandige. (V.73).

Det blev sagt, at kun et væsen, der er i stand til en legemlig formning af, hvad der bevæger det, kan have et sprog. I hvor høj grad ord har samme karakter som en legemlig gebærden sig fremgår tydeligt af det faktum, at forståelsen af verbernes grundbetydninger er identisk med optagelsen af en sådan legemlig gebærden sig, nemlig en gestus¹⁴). At forstå, hvad et verbum giver en at erkende, d.v.s. at forstå dets betydning, er at forstå, hvilken gestus det udtrykker, og ordets betydning op-

fyldes i og med, at denne gestus tages op. Lipps' eksempel er »stehen« og »liegen«. – Her kan der kun henvises til denne utroligt nuancerede og præcise analyse – U.94.

Også andre typer ord udtrykker noget gestusagtigt, nemlig Rede-wörter, ord som f.x. »skönt« og »thi«.

Ordet »thi« giver at erkende, at der nu kommer en begrundelse for det sagte. »Skönt« giver en foregribelse af den andens indvendinger at erkende.

Det, som disse gestus-agtige ord former, er naturligvis ikke tingene i egentlig forstand, men snarere situationer. Og der er heller ikke så meget tale om udformning og fastlæggelse af ens egen situation som af den situation, man er i sammen med andre. Skal man forstå betydningen af et ord som »skönt«, må man derfor ikke blot beskrive, hvad der gives den anden at forstå. Man må også redegøre for, hvordan betydningen opfyldes. Dette sker i den andens forståelse, som her har karakter af optagelsen af en holdning eller af et bestemt syn. Den anden opfylder, hvad der gives ham at forstå i »skönt« ved ikke at stivne i sin reservation. Den foregribelse af hans indvendinger, der er betydet ham i »skönt« er jo et forhånds svar på hans reservation. (Dem »obgleich« entspricht er, wenn er sich nicht versteift in seiner Reserve, sofern dieser durch den anderen in der in dem »obgleich« im bedeuteten Vorwegnahme seiner Einwende schon vorentsprochen worden ist – U.89). På en helt tredje måde er brugen af genitiv gestusagtig (U.120-121).

Denne argumentation hos Lipps er i overensstemmelse med Julius Stenzels argumentation for, at sprog er ekspressivt, før det er semantisk (som refereret af Løgstrup s. 15-18). »I sin lydligt legemlige skikkelse uden hvilken vi intet sprog har, er sproget en rytmisk artikuleret sammenhæng, en udtryksudfoldelse«. »Den differentiering af udtryksudfoldelsen, der sprogligt finder sted, er oprindeligt af emotionel og viljemæssig art, som når det f.eks. hedder ild!, hjælp!. De er råb. Betydningen er oprindelig emotionel, simpelthen fordi den er udtryk. Betydningen er oprindelig viljemæssig, simpelthen fordi den hører hjemme i en pragmatisk sprogsituation.« (S. 16).

Løgstrup selv er i denne forbindelse først og fremmest optaget af lyden og tonen, som bærer af ords og ytringers mening, fordi denne sammenhæng er med til at forklare talens flugt og fart. »Fordi det er den vekslende og videreførende tone, som talen skylder sin fart, bliver det tonen, der kommer til at befordre talens mening, »før« det bliver de enkelte ords betydninger« (s. 11). Løgstrup går dog ikke ind på Lipps' teori om, at der er eller kan være en sammenhæng mellem de enkelte ords

lydskikkelse og mening. Ganske vist siger han, at ordet ikke er helt arbitrært, som tegnet er det, men han konstaterer også, at det heller ikke er mimisk som et billede, og han pointerer udtrykkeligt, at der i den sproglige »gengivelse« ikke er det mindste spor af gengivelse i mimisk forstand (s. 21). Han synes at ville hævde, at ordets »gengivelse« er en gengivelse sui generis. Det forekommer mig, at han ikke får afklaret problemet.

Fuldbyrdelsen af betydningen

Der er forskel på at høre et ord i den forstand, at man hører det som artikuleret – og på den anden side at forstå ordet. At forstå ordet er at begribe det – at fatte det i ordet sagte. At høre det er at tage ordet på den måde, at det klinger igen i en. (Was man aber vernimmt¹⁵⁾, wird insofern aufgenommen, als es in einem widerklingt – U.114). Man søger her at udskille – ud-høre – hvad der ligger i det artikulerede ord som artikuleret, det der lydliggør sig i ordet. Ordet klinger igen, for så vidt det vækker noget, d.v.s. for så vidt *det* fremkaldes, som er lydliggjort i ordet (M.74).

I tilknytning hertil taler Lipps om, at et ords betydning spalter sig op i 1) hvad det giver en at erkende og 2) fuldbyrdelsen af betydningen (U.89). Fuldbyrdelsen af ordet ligger deri, at det klinger igen hos en anden, d.v.s. at han opfylder det eller »svarer« på det med indtagelsen af en bestemt holdning eller optagelsen af et bestemt syn (U.89).¹⁶⁾

Jeg forstår dette som en måde at udtrykke det faktum på, at ordets betydning ikke dækkes af bestemte forhold, eller ting. Ethvert talt ord har derimod betydning ved at henvise i betydningen: give nogen noget at erkende, og denne henvisning kan kun opfyldes af en anden person – ikke af ting. Et talt ords betydning er ikke en størrelse, en entitet, men er en handling, som kan fuldbyrdes, og som kræver fuldbyrdelsen for at være til. Lige så vel som den andens reaktion er nødvendig for at handlingen »overrækkelse af blomster« kan foreligge, er den andens reaktion, indstilling, syn etc. nødvendig for at et bestemt ord er til – som talt ord.

Det er da også i denne forbindelse (U.89), at Lipps advarer mod substantivformen »betydning«. Han siger: »Es gibt ebensowenig »ideale Bedeutungseinheiten«, wie die Begriffe ideale Entitäten wären. Im Entsprechen geschieht allererst die sog. Bedeutung«.

På lignende vis kan det, en bemærkning, et udsagn etc. giver en at erkende, ikke sagligt fikseres, men kun opfattes som en henvisning, som

man tager op og »svarer på« ved enten at betænke den, eller følge dens advarsel, eller ved at lade sig belære af den, eller ved at besvare den (U.8).

Gennem den andens fuldbyrdelse af ordet, bliver det ligesom befriet fra sig selv. (...das Wort geradezu von sich selbst entlastet wird – U.20). Igen bliver det herved klart, at ordet ikke er et fixerende udtryk for noget, som kan dækkes sagligt, men at det i sit væsen er en »flygtig« handling (U.19).

Resumé

I afsnittet »Distinktionen mellem sprogsystem og tale« præciseredes det, at fænomenologen beskæftiger sig med talen og »talte ord«. I tilknytning hertil skelnedes der (i afsnittet »Hvad ligger der i »betydning« og »betyde«?» mellem substantivet betydning og verbet betyde, en skelnen som gør det muligt at give en klar formulering af og et klart svar på betydningsproblemet. Svaret på dette problem, som udfoldes i afsnittet »Hvad vil det sige, at ord har betydning?« rummer en afvisning af den denotationistiske betydningsteori, og den centrale opgave bliver da en nærmere præcisering af synspunktet, hvad angår de ord, der har betydning i kraft af, at de refererer eller henviser til noget. I behandlingen af denne type ord klarlægges en række ikke før påpegede træk ved det naturlige sprog.

For det første påvises det (i afsnittet »Saglig betydning og sproglig betydning«), at ordene i det naturlige sprog ikke primært har betydning i kraft af at henvise til noget bestemt med bestemte saglige egenskaber, men at betydningen er en størrelse, som forbinder sagligt set forskellige regioner. Dette betyder, at det metaforiske er et grundtræk i sproget. Dette synspunkt er fundamentalt i både Lipps og Løgstrups sprogfilosofi. Løgstrup kan her siges at udvide og præcisere den Lippske argumentation.

For det andet etableres (i afsnittet »Begreber og konceptioner«) en vigtig distinktion mellem det naturlige sprog eller dagligsproget (med dets konceptioner) på den ene side og det videnskabelige sprog (med dets begreber) på den anden side. Også denne tese er fælles for Lipps og Løgstrup. I tilknytning hertil udarbejder Lipps da forskellen mellem to typer konceptioner, de praktiske og de sigtende, og Løgstrup udfolder forskellen og sammenhængen mellem ord for naturfænomener og ord for historiske fænomener.

For det tredje påviser Lipps og Løgstrup – i afsnittet »Sprog og le-

gemlighed», at der er en nær forbindelse mellem sprog og legemlighed, som synes at være overset i det meste af den videnskabelige lingvistik. Løgstrups indsats her består i hans afdækning af tonens rolle, og Lipps beskæftiger sig her med slægtsskabet mellem sprog og gester/gebærder samt med teorien om, at der ofte er en forbindelse mellem et ords artikulation og dets betydning.

I artiklens sidste afsnit »Fuldbyrdelsen af betydningen« vendes der tilbage til den generelle meningsteori: når et talt ords betydning er en social handling, så må den andens reaktion også være et led i fuldbyrdelsen af handlingen.

Mogens Pahuus, f. 1945, lektor i filosofi og videnskabsteori ved AUC.

Noter

- 1) Lipps er elev af Husserl. Han er fænomenolog for så vidt som alt hvad han har skrevet er fænomenologiske analyser, men han tog tidligt afstand fra Husserls *bevidsthedsfænomenologi*. Han kan klassificeres som tilhørende *Lebenswelt-fænomenologien*, den ene af de tre fænomenologiske hovedretninger. Denne retning omfatter Husserl i hans seneste fase (*Die Krisis der europäischen Wissenschaften...*), Heidegger i hans første fase (*Sein und Zeit*), Merleau-Ponty og andre. De andre fænomenologiske retninger er den (traditionelt) *transcendentalfilosofiske* retning (Eugen Fink, til dels Landgrebe o.a.) og *München-Göttinger-skolen* (især Scheler, Conrad-Martius, til dels Hartmann o.a.). Efter mit skøn er det *Lebenswelt-fænomenologien*, som har størst betydning i dag. (Fx i USA og Frankrig).
- 2) U.71. – Gælder jo næppe Husserl i hans senere fase. – Sml. Merleau-Pontys artikel om sprogets fænomenologi i Tegn (udg. af Per Åge Brandt).
- 3) Sml. også M.72: Der Ausdruck »Bedeutung« bleibt am Wort, so wie es zum Vokabular einer Sprache gehört, orientiert.
- 4) Ordet *giver* mig ikke en sag. Det *bringer* mig på en sag, dvs. *giver* mig noget *at forstå* (Das Wort *bringt* mich auf eine Sache. Es *gibt* sie mir aber nicht. (U.8).
- 5) Her er Lipps i overensstemmelse med Max Bloch i dennes metafor-teori (som påpeget af Løgstrup). Også Austin har i »The Meaning of a Word« (Philosophical Papers s. 37-43) taget det spørgsmål op, hvorfor man kalder forskellige ting ved det samme navn. Men herom senere.
- 6) Måske er her sket en udvikling fra *Die Verbindlichkeit der Sprache*. Her siges det, at

der findes en lang række ord, fx »hest« og »stol«, som simpelthen betegner ting (Sachen) (s. 68).

- 7) Menneskets væren eller tilværelse kaldes eksistens, fordi den kræver at blive taget op, kræver at blive ført.
- 8) Merleau-Ponty har en lignende polemik mod sammenblandingen af begreb og betydning. Hans argumentation er imidlertid en helt anden. Den bygger på en redegørelse for, at kun hvis man antager at ord har betydninger som ikke er det samme som begreber kan man forklare afasi-fænomenerne.
- 9) Svarende til Lipps distinktioner mellem saglig betydning og begreb på den ene side og sproglig betydning og konception på den anden side findes hos Merleau-Ponty en skelnen mellem begrebsmæssig betydning på den ene side og eksistentiel eller gestuel betydning på den anden side (Tegn, udg. af P.Å. Brandt fx s. 67). Svarende til denne parallellitet hos de to filosoffer, finder man hos dem begge en anti-kantiansk og anti-husserlsk opfattelse af det aprioriske. Merleau-Ponty argumenterer i sit sprog-kapitel for at den kategoriale funktion er *baseret på* eksistentielle indstillinger, dvs. eksistentiale apriori (det Heidegger kalder eksistentialer). Lipps eget udtryk for eksistentialer er anticipationer.
- 10) Det må igen fremhæves, at Lipps skelner mellem praktiske og »sigtende« konceptioner. (U.92). Dvs. at det ikke er alle ord, der har grundbetydninger, men kun de ord, som udtrykker sigtende konceptioner. Senere siges det også, at de sigtende greb først og fremmest forefindes i de verbale grundbetydninger. (U.94). (At »sigte« er at gennemse et materiale på en ordnende måde – for at udhæve noget bestemt, som dog først får bestemthed ved at blive fremhævet. – Sml. familielighed mellem ansigter.
- 11) Hvori denne holdning egentlig består (dvs. hvad latteren egentlig er udtryk for) kan lige så lidt isoleres som et ords grundbetydning. Selvfølgelig er der i en vis forstand forskellige holdninger eller reaktioner i de forskellige situationer, men der er også en gennemgående strukturerethed, som går igen i »ualvorlighedens distance«, i »skibbruddets« eller katastrofens voldelige afspænding, i den afstand, som den forlegne afværgende søger at holde den anden i« (in der Distanz des Uernstes, in der gewaltsamen Entspannung des Scheiterns, in dem Abstand, zu dem der Verlegene abwehrend den anderen zu verbinden sucht). Enheden ligger i retning af en afstandsbetonet løsen sig fra noget (eines abständigen Sichlösen von etwas), og det er denne holdningsmæssige gebærde, der fremtræder som latter. – Andre eksempler på det samme gives i U.111 (ækelhed, »trække på skuldrene«).
- 12) Ligesom ifølge Merleau-Ponty: lyden »uddrager og udtrykker den emotionelle essens af ordets egentlige mening«. (Tegn, s. 60).
- 13) Samtidig sker der det, at indtrykket bliver frigjort fra sig selv (... wird darin zu sich selbst entbunden, dass er zu Wort kommt – U.110). Det ligesom objektiviseres, hvilket er en betingelse for at kunne forholde sig til det, for at have et frit forhold til den virkelighed, som bevæger mig eller virker ind på mig.
- 14) I M.72 siges det helt alment: Betydningen af et ord kan især opfyldes gennem optagelsen af en gestus. (Der Bedeutung eines Wortes kann insbesondere durch die Aufnahme von Gesten entsprochen werden). Også Merleau-Ponty sammenligner tale og gestus. »Talen er en gestus og dens betydning en verden« (Tegn, s. 56). Ordets egentlige betydning, den eksistentielle betydning, er en gestuel betydning, ifølge Merleau-Ponty.
- 15) På dansk har vi kun ordet »høre«, der altså også dækker det at høre, at der er nogen, der siger noget.
- 16) Sml. også M.73: Der andere entspricht dem Wort; zollzieht was es bedeutet.